

ORTADOĞU'DA ABD HEGEMONYASI VE YÜKSELEN ÇİN

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

Çin'de yaşayan ve yaklaşık 20 milyon olan Müslüman nüfus sebebiyle Arap ayaklanmaları akabinde yaşanan gelişmeler ve DAES gibi terör örgütlerinin faaliyetleri Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımındaki dönüşümü hızlandırmıştır. Bu bağlamda Çin'in bölge ülkeleri tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) alternatif stratejik partner olarak değerlendirildiği görülmektedir.

”

Tarih boyunca Ortadoğu bölgesi büyük güçlerin rekabet alanı olmuştur. Enerji kaynakları açısından zenginliği ve jeostratejik bağlamda kritik noktada yer alması Ortadoğu'nun 21. yüzyılda bu özelliğini muhafaza etmesini beraberinde getirmektedir. Özellikle Arap ayaklanmalarının ardından bölgede meydana gelen siyasi dönüşüme paralel olarak bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelik dış poli-

tikalarını yeniden tanımlamak ve konumlanmak zorunda kalması Çin'in de bölgeye yaklaşımını etkilemiştir. Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında geleneksel olarak komünist partinin etkisiyle ideolojinin belirleyici olduğu görülmüştür. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte Çin'in artan enerji talebi bölgeye yönelik açılımını belirle-

miştir. Akabinde ise bu açılımın ticari ve stratejik güvenliğe doğru genişlediği görülmektedir. Çin'de yaşayan ve yaklaşık 20 milyon olan Müslüman nüfus sebebiyle Arap ayaklanmaları akabinde yaşanan gelişmeler ve DAESH gibi terör örgütlerinin faaliyetleri Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımındaki dönüşümü hızlandırmıştır.

Bu bağlamda Çin'in bölge ülkeleri tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) alternatif stratejik partner olarak değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle Arap Ayaklanmaları'nın ardından artan ikili ticari ilişkiler ve farklı alanlardaki iş birlikleri, Çin'in Asya ve Afrika'dan sonra Ortadoğu'da da varlığını güçlendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda bölgedeki Çin varlığının dış müdahalelere karşı bir duruş ve karşılıklı kalkınma temeline dayanan ilişkiler kapsamında geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

“

21. yüzyılla birlikte Çin, Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Bu bağlamda ilk somut adım 2004 yılında kurulan Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu ile atılmıştır. Bu forumla Çin, Arap ülkeleriyle ekonomi, ticaret, siyaset, kalkınma, banş, kültür ve teknoloji gibi birçok alanda ilişkileri ve iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır.

”

ÇİN'İN ORTADOĞU YAKLAŞIMINDA DÖNÜŞÜM

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik duruşunu belirleyen ilk olayların 20. yüzyılın sonlarında geliştiği görülmektedir. Birincisi, 1989 Tiananmen Olayları akabinde Çin uluslararası toplum tarafından dışlanmaya ve yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu Çin'in imajında olumsuz algının gelişmesini beraberinde getirmiştir. İkinci olarak ise ilk kez 1993 yılında Çin, net olarak

petrol ithalatçısı bir ülke hâline gelmiştir. Böylece Çin'in ekonomik büyümedeki istikrarı enerji piyasalarındaki varlığıyla bağımlı hâle gelmiştir. Bu bağlamda güvenliğini temin edebilmek için var olan olumsuz imajını düzeltme yolları arayan Çin için Kuveyt krizi 1990'lı yıllarda bir fırsat olmuştur. Uluslararası toplumda Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı bir duruş sergileyen Çin, bölgeye yönelik ABD başta olmak üzere Batılı askerî müdahalelere yönelik de tepki göstermiştir. Bu kapsamda bölgesel çabalara destek olmayı tercih ettiği görülmüştür. Uluslararası sistemde güç kullanımına karşı Çin'in gösterdiği ilkesel duruş günümüzde de Ortadoğu açılımının temel unsuru olmuş ve ABD ile bölgeye yönelik ayrışan politikaların temelini oluşturmuştur.

21. yüzyılla birlikte Çin, Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Bu bağlamda ilk somut adım 2004 yılında kurulan Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu ile atılmıştır. Bu forumla Çin, Arap ülkeleriyle ekonomi, ticaret, siyaset, kalkınma, barış, kültür ve teknoloji gibi birçok alanda ilişkileri ve iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çabaların temeli ise Çin tarafından, siyasi ilişkilerde saygıya dayanan, kalkınma odaklı ticari ve ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesini hedefleyen, kültürel değişim odağında karşılıklı kazanımları önemseyen, iş birliği çerçevesinde barış ve ortak kalkınmayı merkeze alan bir zeminde oluşturulmuştur. Tarafsızlık ekseninde başlayan Ortadoğu yaklaşımının, 2011 yılındaki Libya müdahalesine kadar devam ettiği görülmüştür. Bu süreçte politikasını belirlemede

zorlanan Çin'in müdahaleye çekimser oy kullanarak kısmi şekilde tarafsızlıktan kaydığı görülmüştür. Afrika bölgesinde geniş yatırım ağına sahip olan Çin'in Libya'daki yatırımları söz konusu müdahale ardından ciddi şekilde zarara uğramış, akabinde ise tarafsızlık yaklaşımının kendi çıkarları eksenine kaydığı görülmüştür. Bu bağlamda belirgin şekilde devam eden tutumu ise bölgeye yönelik dış müdahale karşıtlığı olmuştur. Akabinde yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerle Çin'in bölge ülkeleri için başta ABD olmak üzere Batılı partnerlere alternatif olabileceği görülmeye başlanmıştır.

ABD HEGEMONYASINA KARŞI ALTERNATİF PARTNER ÇİN

Çin'in enerji, ekonomik ve stratejik güvenlik bağlamındaki Ortadoğu'ya yönelik konumunun en önemli göstergesi, 2013 yılında duyurulan "Bir Kuşak Bir Yol" (One Belt One Road/OBOR) projesi ve 2016 yılında yayımladığı Arap Po-

litika Belgesi olmuştur. OBOR için Ortadoğu stratejik olarak kilit bir bölgedir, nitekim projeye Avrupa pazarının Ortadoğu üzerinden doğrudan Çin'e bağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Çin'in bölgeye yaptığı ve yapacağı yatırımlarla Afrika'dan Asya'ya uzanan etkisinin artacağı görülmektedir. 2016 yılında yayımlanan belgede ise enerji, altyapı inşaatı, ticaret, yatırım, nükleer enerji, uydu ve yeni enerji kaynaklarını kapsayacak şekilde özellikle Körfez bölgesine odaklanan bir iş birliğinin temel alındığı görülmektedir. Bu bağlamda 2004 yılında Katar ile yapılan "Stratejik Ortaklık" anlaşması, söz konusu belgenin ardından 2018'de Kuveyt ve Umman ile de yapılmış; 2016'da Suudi Arabistan, 2018'de ise Birleşik Arap Emirlikleri ile de "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" anlaşmaları imzalanmıştır. Bu bağlamda Çin'in söz konusu ülkelerle ortaklığında sadece kaynakları temel almadığını, tüm stratejik alanları ve sürdürülebilir karşılıklı kalkınmayı hedeflediğini göstermektedir. Bu da bölgeye yö-

nelik yatırımlarda ABD büyük paya sahip olsa da Çin'in yükselen bir ivmeyle onu takip etmesini beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler ise ABD açısından Çin'i uzun vadede önemli bir tehdit olarak algılanmasını beraberinde getirirken, ABD'nin bölgedeki mevcut kritik partner konumunu sarsmaktadır.

Çin'in öncülük ederek ekonomik alanda kurmaya çalıştığı Batı'ya alternatif kurumlarla Asya-Pasifik ve Afrika bölgelerinde etkinliğini sağlamlaştırırken, Ortadoğu ülkeleriyle oluşturduğu yeni ortaklıklar bölgedeki ABD varlığını sarsmaktadır. Bu duruma yönelik önlem almaya çalışan başta ABD olmak üzere Batı dünyasının Çin ile ticaret rekabetine girdiği ve çeşitli yatırımlarla Çin'i sınırlandırma çabasında olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu uygulamalar Çin tarafından başta İsrail ve İran üzerinden yürütülen iş birlikleriyle aşmaya çalışılmaktadır. Özellikle enerji talebi bağlamında İran ile kurulan ilişkiler, İsrail ile teknolojik yatırım ve ortaklıklar düzeyinde geliştiği görülmektedir. ABD-İran ilişkilerindeki gerginliklerin Çin tarafından çıkar odaklı ele alınırken, ABD'nin önemli bir partneri olan İsrail ile yürütülen ilişkilerin ise ABD'ye alternatif ortak olarak Çin'in var olabileceğini göstermektedir. Bu alternatif ortaklıklar bağlamında Çin Dış İşleri Bakanlığı tarafından 1 Aralık 2022'de "Yeni Dönemde Çin-Arap İşbirliği" raporu yayımlanmış ve siyasi ilişkilerin kurulması, siyasi güvenin sağlanması, ekonomik işbirliğiyle kültürel temaslar hedeflenmiştir. Raporda dış müdahaleye, bölgedeki her türlü hegemonyaya ve güç si-

yasetine karşı duracak olan bir Çin konumlanması sunulmuştur. Raporun akabinde 7-9 Aralık 2022 tarihleri arasında Suudi Arabistan-Çin, Körfez-Çin ve Çin-Arap zirveleriyle somut adımların atıldığı görülmüştür.

Çin, 2022 yılında Körfez bölgesinin en önemli petrol üreticisi olan Suudi Arabistan'ın ürettiği petrolün yüzde 27'sini tek başına satın alarak, ülkenin önemli ihracat ortağı olmuştur. Nitekim söz konusu zirvede de yaklaşık 30 milyar dolarlık 34 farklı iş birliğine imza atıldığı duyurulmuştur. Katar ile imzalanan uzun dönemli sözleşmeler ise Çin'i en büyük gaz ihraç edilen ülke yapmıştır. Arap ülkeleri için büyük bir ticaret ortağı ve yatırımcı hâline dönüşen Çin liman ve demiryolu projeleriyle de Arap ülkelerindeki varlığını artırmaktadır. Yine zirve sonucunda yayımlanan Riyad Bildirgesi ile Çin'in bölgesel meselelerde istikrarın sağlanmasına, krizlere çözüm odaklı yaklaşılmasına, kalkınma ve terörle mücadele faaliyetlerine katkı sunacağı belirtilmiştir. Bu zirvelerden hemen önce ABD Başkanı Joe Biden'ın Riyad'a yaptığı ziyarette OPEC+ grubunun petrol üretimini artırmaya yönelik talebin karşılık bulamazken, Çin zirvelerinde petrol ve doğal gaz ticaretinin artırılacağına ilişkin yaşanan gelişmeler ABD'ye alternatif olarak Çin'in önemli bir partner olarak görüldüğüne yönelik algıları güçlendirmiştir. Buna ek olarak Pekin yönetiminin Körfez'deki enerji ticaretinde Çin para birimi olan Yuan'ın kullanılmasına yönelik çalışmaların devam ettiğini belirtmesi, ABD'nin bölgedeki varlığını sarsacak önemli bir gelişme olarak

yorumlanabilecektir. Ayrıca askeri olarak bölgede ABD karşısında henüz bir varlık göstermese de Çin'in silah ticareti yoluyla da bölgede alternatif olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çin'in bölgeye yaptığı yatırımlara ek olarak ikili ticaret anlaşmalarının da geliştirdiği bilinmektedir.

Çin'in söz konusu zirvelerini sonraki hafta ABD'nin Washington'da gerçekleştirdiği ABD-Afrika Liderler Zirvesi takip etmiştir. Söz konusu zirvede imzalanan yatırım anlaşmalarıyla ABD'nin Çin'in Afrika'daki nüfuzunu kırmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim 2022 yılında Çin'in bölgedeki ticaret hacmi 254 milyar dolara ulaşırken, ABD'nin 64 milyar doları geçemediği görülmüştür. Bu bağlamda Çin'in Ortadoğu bölgesinde ABD'nin ticaret hacmine ortak olurken, iş birlikleriyle de güçlenmesi, ABD tarafından farklı önlemlerin alınmasını tetiklemektedir. Ancak Batı ülkelerinin ve ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bu bağlamda kısa vadede ABD'nin yerini Çin'in alması her ne kadar mümkün görülme de değişen küresel sistem ve yaşanan gelişmeler Ortadoğu ülkelerinin partnerlerini ve ekonomilerini çeşitlendirme çabalarını beraberinde getirmektedir. Özellikle fosil kaynaklardaki ekonomik bağımlılıklarını çeşitlendirme çabasında olan Körfez ülkeleri için Çin'in olumlu bir alternatif partner olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda partnerlerini çeşitlendiren Arap ülkeleri için siyasi ve stratejik güvenliği de sağlamaya katkı sunabilecek bir gelişme olarak görülebilecektir. ■